

XIV МІЖНАРОДНИЙ СЛАВІСТИЧНИЙ КОЛОКВІУМ
Львів, 24–26 травня 2005 р.

XV МІЖНАРОДНИЙ СЛАВІСТИЧНИЙ КОЛОКВІУМ
Львів, 16–18 травня 2006 р.

РЕЗЮМЕ ВИСТУПІВ

Олександр МУЗИЧКО (Одеса)

*Одеське слов'янське благочинне товариство
імені святих Кирила та Мефодія: основні етапи діяльності*

У Російській імперії XIX–на початку XX ст. громадський та науковий інтерес до історії та культури слов'ян тісно переплітався з ідеологією та політикою. Проявом ідеї месіанської допомоги “братам-слов'янам” з боку Росії була діяльність у декількох великих містах Російської імперії слов'янських благодійних товариств. Порівняно з іншими товариствами, діяльність Одеського слов'янського благочинного товариства імені святих Кирила та Мефодія залишається маловивченою. Переважають лише фрагментарні згадки, причому присвячені початковому етапу існування Товариства. Тому у даному повідомленні ставимо за мету простежити основні віхи діяльності товариства та його напрями, виділити основних діячів товариства. Головними джерелами для вивчення діяльності Одеського слов'янського благочинного товариства є матеріали Державного архіву Одеської області (фонд 273, 23 справи, 1873–1919 рр.), друковані звіти Товариства, доповіді його членів. У 1880 р. Товариство видало “Одесский славянский сборник”, який містив підсумок діяльності Товариства за десять років.

Слов'янське благочинне товариство було створене в Одесі 8 травня 1870 р. Подібно до інших товариств, його засновники ставили за мету заохотити всіх бажаючих до корисної праці у сфері слов'янської науки та мистецтв, надання матеріальної та моральної допомоги слов'янам. На думку одного з членів Товариства Л.Сухомлинова, одне з основних завдань товариства, імовірно найважливіше – сприяти розвитку просвіти слов'ян на Балканському півострові (“Отчет” за 1874–1875 рр.). Керівним органом Товариства було Правління.

Національний склад Товариства був доволі різноманітним: до нього входили болгари, серби, українці, росіяни та ін. Членами Товариства були в основному представники інтелектуальної, чиновної та підприємницької еліти (Г.Вучетич, М.Бухтєєв, П.Суппичич). І все ж головними промоторами була професура Новоросійського університету. Саме професори визначали основні напрями роботи Товариства, формували його ідеологію. Біля витоків Товариства стояли відомі слависти В.Григорович, В.Ягич, В.Богішич. Наприкінці XIX–на початку XX ст. товариством опікувалися відомі історики О.Маркевич та І.Линниченко (голова товариства в 1903–1910 рр., Дійсний член Краківської АН (1901), історики та філологи О.Кочубинський (1845–1907) (автор праць – “Очерки истории и политики славян” (1889), “Мы и Они” (1711–1878) тощо) та М. Попруженко.

Саме ці та інші вчені виголосили левову частку програмних доповідей на засіданнях Товариства (див.: *Богішич В.* Об устройстве славянской библиотеки при славянском благотворительном об-ве св. Кирила и Мефодия. – 1870; *Линниченко И.* Книга и слово. 1910; *Маркевич А.* Продолжать ли Одесскому Славянскому обществу свою деятельность? 1895).

Ці доповіді були присвячені видатним постатям слов'янства, а також питанням сучасного розвитку слов'ян. Еволюція політики Російської імперії у слов'янському питанні разом з міжнародною ситуацією значно вплинула на діяльність Товариства. Не меншою мірою на ній

позначилися особливості світогляду названих учених. У діяльності Товариства можна виділити три основних етапи:

1. 1870–1880-ті роки – “панславістський” період, що полягав в активній підтримці слов’ян за кордоном. У 1874 р. Товариство заснувало “Питомник славянских девиц” з метою “підготовки дівчат слов’янського походження до звання вчительок народних шкіл, а також середніх навчальних закладів для роботи на їх Батьківщині”. При Товаристві була створена бібліотека. Товариство пережило піднесення у 1875–1877 рр. під час російсько-турецької війни (Див.: “Отчет о деятельности Общества, направленной на вспомоществование славянам Балканского полуострова за час с 21 ноября 1875 по 26 марта 1877 года”), коли Товариство розіслало по Новоросії та Бессарабії більше 900 листів з переліком необхідних предметів для балканських слов’ян, налагодило співпрацю з Болгарським настоятельством і Московським слов’янським комітетом, забезпечувало закордонними паспортами добровольців, надавало гроші, влаштовувало у притулки. Таким чином, діяльність Товариства, окрім просвітницького, мало значне політичне забарвлення.

2. 1890–1910 роки – “просвітницький” період. Товариство переживає кризу, вихід з якої О.Маркевич та І.Линниченко вбачали у спрямуванні діяльності Товариства у широке просвітницьке річище. Наприкінці XIX ст. зусиллями Товариства на околицях Одеси (Слобідка–Романівка) були організовані читання для простого люду, присвячені найрізноманітнішим питанням. Фактично зі слов’янського Товариства перетворилося на просвітницьке, позбавлене вузької ідеології. Його провідники виступають за ґрунтовне наукове вивчення слов’янства. Так, О.Маркевич висував ініціативу створення в Києві або в Одесі Слов’янської Академії. Водночас зростання національної свідомості серед народів Російської імперії зумовило незадоволення деяких членів товариства загальноросійським, консервативним спрямуванням більшості його діячів. Тому на початку XX ст. було зроблено спробу створити альтернативне “Товариство слов’янських народів”.

3. 1910-ті роки – поступовий занепад Товариства, яке припинило своє існування внаслідок громадянської війни.

Отже, Одеське слов’янське благочинне товариство імені святих Кирила та Мефодія було помітним чинником громадського життя на півдні України у другій половині XIX–на початку XX ст. Основними напрямками діяльності Товариства були організація просвітницьких заходів, налагодження контактів зі слов’янськими країнами, матеріальна допомога слов’янам. У своєму розвитку Товариство пройшло шлях від національного до суто просвітницького об’єднання.

Михайло КРІЛЬ (Львів)

Слов’янські національні програми в оцінці Івана Франка

Питаннями суспільних взаємин між слов’янськими народами І.Франко зацікавився ще наприкінці 70-х років XIX ст. Про задум написати велику наукову розвідку свідчать його записи за 1884–1885 рр. Уважне прочитання, вивчення й аналіз джерельного матеріалу, досліджень тогочасних авторів дало можливість І.Франкові сформулювати власну концепцію слов’янської взаємності. Вперше він виклав її на студентському з’їзді у Празі (1891).

З поглядами І.Франка на слов’янське питання нерозривно пов’язані його статті про Я.Коллара (“Слов’янська взаємність у розумінні Яна Коллара і тепер” та ін.). Заслугує на увагу його характеристика проявів москвофільства серед слов’ян. Аналізу програми росіянина М.Бакуніна Франко присвятив статтю “Основи нової слов’янської політики Бакуніна” (1912). У ній вчений вмістив французькою мовою текст оригіналу, власний переклад, оцінку цієї програми М.Драгомановим і висловив свої погляди на слов’янську концепцію російського теоретика революційного руху. У цій статті І.Франко відзначив релігійну основу, піднесеність, віру у високе призначення слов’ян, а також деяку наївність щодо шляхів їх подальшої історії. Аналіз даної розвідки свідчить, що напередодні Першої світової війни

І.Франко дотримувався ідеї слов'янської федерації та взаємодопомоги. Аналізуючи розвиток ідеї слов'янського єднання у Наддніпрянській Україні, І.Франко простежив діяльність Кирило-Мефодіївського братства у загальнослов'янському контексті, виклав погляди Т.Шевченка на слов'янську взаємність. Виходячи з конкретних історичних умов, І.Франко визнавав факт згуртування слов'янських народів у другій половині XIX ст. Водночас єдиний на той час шлях до ширшої слов'янської взаємодії і подальшого розвитку він вбачав у австрославізмі.

Ставлячи питання про можливість об'єднання слов'ян на політичній основі, з урахуванням тих конкретних суспільних умов, у яких вони перебували, І.Франко визнав нереальність такого союзу (сучасний розвиток подій у багатонаціональних слов'янських країнах підтвердив правильність цього висновку). Він утверджував право слов'ян на самостійне вирішення своїх проблем шляхом спільної вільної праці у політиці, економіці та культурі.

Глона ОЛЕКСІВ (Львів)

Сербська книжка XIX ст. у ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України

Історико-книгознавчі розвідки за мовною ознакою належать до найменш розроблених у українському книгознавстві. Дослідження сербських друків зумовлене тим, що в історії Галичини сербсько-українські зв'язки посідали значне місце. Ці питання свого часу розглядали дослідники Є.Немировський, В.Мойсеєнко, М.Гольберг, В.Фрис. Найбільшу частину сербських книжок містить фонд бібліотеки Народного Дому. Для поповнення сербськими виданнями цього фонду значно спричинився Я.Головацький (твори М.Видаковича, Й.Поповича, каталог Й.Миловука та ін.). Значна частина сербських видань (близько 40 примірників, твори Д.Обрадовича, В.Караджича та ін.) зберігається у колекції А.Петрушевича. Власником сербських видань був В.Копитчак. Окремі сербські друки були в бібліотеках оо.Василіян, Наукового товариства ім. Шевченка, Академічного кружка у Львові, "Студіону": свідченням цього є наявні на палітурках книжок відповідні наліпки та печатки на титульних аркушах. Можна стверджувати, що хронологічно виявлені раритети відтворюють специфіку сербського видавничого процесу XIX ст. Отримана на даному етапі бібліографічна інформація – результат перших дослідницьких напрацювань у вивченні історії побутування сербської книжки у Галичині в контексті українсько-сербських культурних зв'язків.

Юрій ОВСІНСЬКИЙ (Львів)

Старообрядці–пилипони в маєтках Міхала Жевуського у Подільському воєводстві Речі Посполитої (30–60-ті роки XVIII ст.)

Опозиційне російське старообрядництво як сукупність релігійних груп і церков, що не сприйняли церковні реформи патріарха Нікона і виступили проти насильницького ламання старовинного православного обряду, шукало притулку від гонінь і репресій у віддалених глухих закутках Російської імперії та у сусідніх державах. Оскільки польсько-російська угода 1686 р. гарантувала православним свободу віровизнання, на терени Речі Посполитої пролягли шляхи багатьох російських старообрядців-пилипонів ("філіпів"). Одним із регіонів, де масово поселялися пилипони, було Подільське воєводство.

У архіві Жевуських (зберігається в ЦДА України у Львові, фонд 181, опис 2), є документи, які засвідчують осідання пилипонів "на ґрунті" (на умові сплати чиншу) в їхніх подільських маєтках з початку 30-х років XVIII ст. (Новокостянтинівський та Лучинецький ключі), та їхню присутність там до 60-х років XVIII ст. Осідаючи цілою громадою, за звичаями старообрядців вони жили окремо, своїм побутом і укладом, дотримувалися своїх порядків та звичаїв. Власником маєтків, Міхалом Жевуським, встановлювалися суми оплат за різні види виконаних ними робіт, розміри окремих додаткових повинностей. Охайність у побуті та порядок у поселеннях пилипонів (культ чистоти житла, садиби, одягу, тіла), дотримання ними даних обіцянок, та їхня порядність імпонували магнатам. У 1762–1768 рр., з огляду на ослаблення Речі Посполитої, втручання у її справи стало стрижнем зовнішньої полі-

тики Росії. Згідно з маніфестом імператриці Катерини II (1762), десятки тисяч старообрядців були насильно репатрійовані у глухі внутрішні райони імперії, причому російський уряд не надавав переселенцям жодної допомоги. Подібна доля спіткала пилипонів з подільських маєтків М.Жевуського, насильно забраних у 1765 р.

У 30–60-х роках XVIII ст. старообрядці-пилипони стали новою релігійною меншиною в Речі Посполитій. Докладніше вивчення господарських архівів сусідніх з Жевуськими подільських магнатів та виявлення у них “слідів” пилипонів дасть змогу підрахувати їхню більш-менш реальну кількість у ті роки, співставити отримані дані з уже відомими, поповнить наші знання про цю оригінальну релігійно-етнічну групу, що залишила свій слід у топоніміці, історії та культурі подільського краю.

Хелена ГЄРОВСЬКА (Варшава, Польща)

Російські старообрядці Подільської губернії (друга половина XIX–початок XX ст.)

Локальні групи росіян-старообрядців оселились на Поділлі в XVII і XVIII ст. Росіяни-старовіри з місцевим населенням не асимілювались. Вони належали до кількох спільнот – “согласій”. Найбільшою була церковна спільнота старовірів-поповців, які визнавали священство. Від часу приєднання краю до Росії місцева адміністрація, втілюючи державну політику зросійщення, намагалась заохотити до проживання тут осіб російської національності. Ставлення державної влади до спільнот окреслювався поділом їх залежно від рівня “шкідливості”. Так, у західних губерніях декотрі пільги були надані старовірам. Села і слобідки старообрядців підпорядковувалися місцевій поліції. Старовіри орендували поля, однак частіше займались овочівництвом та садівництвом. У Балтському повіті розводили овець. Було в губернії також близько 200 купців з тих спільнот. За даними Губернського статистичного комітету, 1904 р. в Подільській губернії мешкало 18 637 старообрядців.

У середині XIX ст. в церковній спільноті старовірів-поповців відновлено ієрархічний порядок, однак ієрархи тієї церкви, як і священники-старовіри, не були визнані владою до 1905 р. Центр релігійного життя старообрядців Поділля містився в с. Куринівка Ольгопільського повіту. Там були два (чоловічий і жіночий) монастирі з 30 монахами і монахинями (офіційні дані). Після проголошення толерантного маніфесту 1905 р. ставлення влади до старообрядців змінилося на краще, визнано їх було однією з найбільш спокійних груп населення.

Наталя ЛЕШКОВИЧ (Львів)

Архіви Львова і Кракова XIX–початку XX ст. у дослідженні сучасних польських істориків

Найважливішими архівними установами в Галичині зазначеного періоду були львівський та краківський Архіви гродських і земських актів, Архіви давніх актів, Архів намісництва, архіви Краківського та Львівського університетів. Зусиллями багатьох архівістів та спеціальних інституцій (Архівна анкета 1869 р., Архівна рада 1894 р., Центральна комісія історичних цінностей і пам’яток культури, Історична комісія академії мистецтв крайового відділу та ін.) доведена необхідність реформи в галузі архівної справи. Головні засади запропонованих проєктів: розмежування архівів від поточної документації, перетворення архівів у державні, збільшення фінансування архівів, визначення вимог щодо кандидатів на роботу в архіви, можливість викупу архівами цінних документів та врятування їх від знищення, лібералізація доступу до архівів, перетворення архівів в інституції, які б працювали для потреб науки тощо. Вагомий внесок у розвиток архівної справи зробили такі відомі науковці та практики А.Гелферт, С.Смолька, О.Бальцер, В.Лозинський, Т.Войцеховський, Л.Фінкель, С.Крижановський, А.Малецький, Ф.Ліске, В.Семкович, Ф.Пікосинський, А.Винар, І.Шараневич та ін.

Позитивні зміни відбулися у ставленні до архівів, що сприяло утворенню різних архівних інституцій, діяльність яких забезпечувала нагромадження та збереження писемних документів. Важливою була діяльність Кола Консерваторів Галичини та міських архівних комісій,

які активізували університетські інтелектуальні еліти і провінційну інтелігенцію на збереження письмових пам'яток. Організаційні форми та методи праці архівів у Галичині у цей період формувалися як огляду на власні традиції і потреби, так і завдяки ознайомленню, вивченню та застосуванню досягнень європейської науки. Розвиток історичних, історико-правових студій та допоміжних історичних дисциплін у Краківському та Львівському університетах, зв'язки гуманітарних факультетів із архівами сприяли професіоналізації архівної діяльності та посиленню наукової позиції архівів.

Ольга ЮРЕЙКО (Львів)

Внесок А.Стамболійського у розробку та реалізацію станової теорії у Болгарії

Основні положення принципів станової теорії та її реалізації в Болгарії розробив А.Стамболійський. Він був прихильником третього аграрного шляху розвитку суспільства. Головна парадигма його теорії – встановлення так званого народовладдя, соціальною основою якого могли стати селяни. Сформувавши однопартійний уряд у квітні 1920 р., селянська спілка на чолі з А.Стамболійським отримала реальну можливість втілити свою ідеологічну концепцію у життя, тобто провести своєрідний соціальний експеримент. Однак впровадження станових реформ показало, що вони хоч мали демократичний характер, проте ігнорували інтереси багатьох верств населення і впроваджувались шляхом примусу і терору. Таким чином, внесок А.Стамболійського у розробку та реалізацію станової теорії полягав у формулюванні ним головних постулатів цієї концепції, а також у впровадженні їх у життя. Його заслугою було також те, що у Болгарії проведено своєрідний експеримент, який показав невідповідність станових реформ соціальним вимогам суспільства.

Олег ДУДЯК (Львів)

Національна структура населення Львівського воєводства за польським переписом 1931 р.: проблема достовірності даних

Львівське воєводство займало винятково важливе місце у стратегічних планах польських правлячих еліт. Головним завданням цього адміністративного утворення, за задумом його творців, було об'єднати Львів із корінними етнічними районами Польщі. Це безпосередньо позначилося на достовірності статистичних даних. На питання про відповідність офіційних відомостей про національний склад населення досліджуваного регіону реальному стану речей можуть дати відповідь матеріали перепису 1931 р., який досі низка польських дослідників вважає достовірним джерелом. Проте деякі аспекти вищезгаданої проблеми потребують уточнення через залучення в науковий обіг нових джерельних матеріалів. Такі матеріали вдалося відшукати. Йдеться про листування міністерства внутрішніх справ з Львівським воєводським правлінням з приводу обов'язкового запровадження у діловодство органів місцевого самоврядування польської мови. Аргументуючи свою позицію щодо того, в яких місцевостях воєводства можна негайно запроваджувати обов'язкове вживання у діловодстві польської мови, а в яких необхідно ще на певний час дозволити вживання у діловодстві мови корінного населення, львівський воєвода В.Беліна-Прахмовський до основного документу додає звіт про національний склад населення сільських громад підпорядкованої йому адміністративної одиниці, датований 17 жовтня 1934 р. Цей звіт цікавий з двох аспектів: 1) містить інформацію про національні відносини в досліджуваному регіоні, призначену для внутрішнього вжитку у польських державних інституціях, яку можна порівняти з інформацією, пропонуваною для широкої громадськості; 2) воєводський звіт від 17 жовтня 1934 р. був складений незадовго після перепису грудня 1931 р. тобто їхні дані є співставимі, що дає можливість провести глибокий аналіз національної статистики обох джерел. Проаналізований статистичний матеріал свідчить, що рубрика "рідна мова" перепису 1931 р. піддавалася масовому спотворенню з політичною метою у тих регіонах Львівського воєводства, де українське

населення становило переважну більшість мешканців (повіти на схід від Сяну), натомість у західних повітах цього воєводства з переважно польським населенням фальсифікації мовної рубрики не були масовими.

Конфесійна статистика перепису 1931 р. загалом відображає близьку до реальної картину національних відносин у досліджуваному краї, хоча повністю вони не збігаються. У західних повітах Львівського воєводства частина греко-католиків, православних, іудеїв та представників інших віросповідань ідентифікувалися з польською національністю, натомість у сільських гмінах східних повітів цього ж воєводства існувала численна громада латинників (україномовних римо-католиків) реальна кількість яких офіційна статистика суттєво занижувала.

Микола НАГІРНИЙ (Нововолинськ)

Виборчі технології хорватської влади (1990-ті роки)

На зламі 1980–1990-х років у СФРЮ завдяки легалізації багатопартійності можливість здобути владу отримало широке коло політичних сил. Найприйнятнішу для більшості хорватів національну програму мав ХДС, який виступав за самостійну державу, вільне підприємництво, багатопартійну демократію, входження країни у західноєвропейський цивілізаційний простір. Передвиборна кампанія в Хорватії проходила в умовах вибуху сербського націоналізму в СФРЮ. Тому хорватським громадянам найбільше імпонувала та політична сила, яка могла стати реальною противагою великосербським планам. Все це забезпечило парламентську перемогу ХДС, а його лідер Ф.Туджман став главою республіки.

ХДС вміло використовувала на свою користь поточний момент, зокрема фактор стану війни з сербами. Опозиційні партії лівого і лівоцентристського спрямування звинувачувалися в югославізмі, сербофільстві, юдофільії. Під час виборчих кампаній ці ярлики було замінено узагальненим терміном “шпигунство” (особливо коли нікого було звинувачувати в прорахунках у економічних невдачах).

Задля досягнення перемог на виборах влада активно проводила політику розколів в інших партіях (Хорватській партії права, Хорватській ліберально-демократичній партії) та створення партій-клонів для відбору голосів, зменшення популярності небажаних політичних сил. Вдалим ходом влади були корисні для неї зміни виборчого закону (підвищення виборчого порогу, дозвіл голосувати хорватам Боснії і Герцеговини, збільшення державного виборчого списку за рахунок районного, створення виборчих округів так, щоб дати якнайбільше шансів ХДС). Важливим чинником передвиборчої кампанії був контроль за ЗМІ. В окремих випадках застосовані технології виявлялись неефективними, тоді влада вдавалася до грубих дій, що аж ніяк не сприяло її популярності. Так, несподівані результати дали муніципальні вибори у Загребі наприкінці 1995 р. Тоді до влади прийшла коаліція опозиційних партій, яка здобула 64 % місць у Скупщині хорватської столиці. Назвавши цей успіх опозиції “перемогою фашистів і комуністів”, хорватський уряд проголосив конституювання Скупщини нелегітимним, скасував усі її рішення і закликав передати повноваження старій владі. Віддаючи належне вмілим виборчим технологіям хорватської влади, слід зауважити, що вони застосовувались при пасивному спогляданні хорватським суспільством та іншими політичними партіями, що і дало змогу ХДС і Ф.Туджману тривалий час бути при владі.

Іраїда ГАЛЕНКО (Львів)

Мовознавча славістика у працях Яна Чекановського

Я.Чекановський (1882–1965) стояв біля витоків лінгвістичної статистики. Він першим запровадив у порівняльне слов'янське мовознавство математичні прийоми (кількісний метод). Він застосував його для розрізнення польських діалектів IX–XVI ст. за їх лексичним і морфологічним складом, для з'ясування процесу розпаду праслов'янської мови і формування сучасних слов'янських мов. Отримані висновки вчений узагальнив в монографії “Wstęp do historii Słowian” (Львів, 1927). Такий метод дає змогу вивчати семантичні співвідношення між двома

мовними явищами, групувати їх, виявляти в цих мовних угрупованнях діючі тенденції, ступеневу залежність між окремими фазами змін, здійснювати їх хронологізацію, робити таблиці, схеми. Він також важливий для реконструкції давніх процесів.

Наприкінці 40-х років ХХ ст. польський лінгвіст Т.Мілевський, позитивно оцінивши доробок Я.Чекановського, застосував його метод для встановлення спорідненості між 16 папуаськими мовами Нової Гвінеї. Без посилань на автора його використав також американець А.Кребер. Спрощену формулу розрахунків семантичної близькості слів подав М.Кочерган ("Загальне мовознавство". Київ, 2006. С.327). Призабуті висновки Я.Чекановського доцільно запровадити в сучасний науковий обіг у сферу порівняльного мовознавства та лінгвістичної статистики.

Алла КРАВЧУК (Львів)

"Гра у фразеологію": фразеологічні інновації в сучасній польській пресі

Фразеологічним інноваціям (або: модифікаціям; трансформаціям; неофразеологізмам та ін.) присвячено вже чимало досліджень як у польському, так і в українському мовознавстві. У сфері зацікавлення лінгвістів переважно перебуває або нормативна оцінка структурних чи структурно-семантичних модифікацій традиційних фразеологізмів, або з'ясування мети таких перетворень у текстах різних типів, аналіз образних функцій переосмислених фразеологічних одиниць в канві художнього твору – прозового чи поетичного, роль фразеологічних інновацій у формуванні ідіостилю письменника.

Мою увагу привернули свідомі фразеологічні трансформації в польськомовних журналах різного спрямування ("Polityka"; "Newsweek"; "Gala"; "Twój Styl"; "Viva!"; "Olivia") останніх років (2004–2006), що частіше з'являються в заголовку чи підзаголовку, образно натякаючи на зміст публікації, а рідше – в основній частині статті. Усвідомлюючи основну – рекламну – функцію заголовкових фразеологізмів-інновацій – привабити читача, освіживши старий відомий образ, я намагалася оцінити, наскільки дієвою вона є і від чого залежить її успішна реалізація.

Фразеологічне перетворення "спрацьовує", даючи сподіваний ефект тоді, коли здійснюється на основі дуже відомого частотного фразеологізму з легко ідентифікованим значенням. Отже, питання іллокуційної та перлокуційної виправданості фразеологічного повідомлення – це, з одного боку, питання правильно обраної для модифікації фразеологічної одиниці, а з другого – підготовленості потенційного реципієнта до сприйняття адресованого до нього сигналу (інакше кажучи, читач повинен добре знати польську фразеологію). Тільки за таких умов фразеологічна гра є вдалою: іллокуційна сила неофразеологічного повідомлення перетворюється в очікуваний адресантом перлокуційний ефект, викликаний у адресата.

Чи однаково придатні для цієї гри інноваційні фразеологізми сучасних польських журналів? Вважаю, що найоптимістичніші в цьому плані прогнози мають трансформації на основі нових, але дуже фреквентних загальновідомих фразеологізмів, що походять з реклами (*Język numer jeden w światowym kościele* – про іспанську мову). Напевно, шанси бути легко розгаданими мають неофразеологізми, побудовані на основі традиційних стійких сполук, що є частотними і відомими (*do trzech projektów sztuka; pielesze firmowe* – про створення на фірмах домашньої атмосфери з метою якнайдовше затримувати на роботі працівників). Трохи більше занепокоєння можуть викликати модифікації фразеологізмів старшого пласту, паремій, крилатих висловів – одиниць, які вимагають знання традиційної (але маловживаної сьогодні) польської фразеології, а також історії чи літератури (*trącić kiczem; uwierzyć w banialuki; Male dziecko – duże kłopoty; Polak nie potrafi; Długa praca nie popłaca* – про парадоксальність нарахування пенсійних оплат: чим раніше людина піде на пенсію, тим більше грошей отримає; *Twój dom nie jest twierdzą* – стаття про те, як вберегти помешкання від пограбування). Ще менш оптимістичні прогнози, на мою думку, для трансформацій на основі ідіоматики антич-

ного та біблійного походження (*baryłka Pandory* – про ціну на нафту; *oddzielanie elektronicznego ziarna od plew*).

Отже, фразеологічна творчість у сучасній польській пресі повною мірою лягає в нову, прагматичну, парадигму мовознавства. Необхідною умовою сьогоденішнього діалогу автора з читачем є інтерактивність. Власне ця комунікативна позиція забезпечує перетворення адресата з пасивного “дешифрувальника” тексту на його активного співтворця, від якого залежить остаточний сенс повідомлюваного. Так деструкція (втручання у формальну структуру фразеологізму – порушення норми) може призвести до гармонії на якісно новому рівні – комунікативному: між адресатом і адресантом, але лише в випадку, якщо вони зрозуміють і приймуть правила фразеологічної гри.

Юлія ДІЛЬНА (Львів)

**Фразеологія як засіб художнього опису людини
(на матеріалі творів Ізабелли Сови)**

Дослідження фразеологічного корпусу повістей для молоді польської письменниці Ізабелли Сови відображає абсолютну перевагу характерних для молоді розмовних фразеологічних одиниць (ФО), натомість, ономазіологічна систематизація виявлених фразеологізмів підтверджує одну з основних ознак розмовного стилю – антропоцентризм. У центрі проаналізованої на основі творів фразеологічної картини світу – людина, найрізноманітніші аспекти її фізичного та духовного життя.

Для відображення зовнішніх проявів життя молоді людини І.Сова використовує фразеологізми, які позначають:

1. Зовнішній вигляд людини, напр., *purpurowy jak rozwiczczony indor** (астерисками позначено фразеологічні інновації), *twarz kobiet z teatru kabuki**, *wyglądać jak Góry Skaliste**, *uśmiechać się po amerykańsku**.

2. Фізичну діяльність та фізичний стан: уживання алкоголю, стан сп'яніння та похмілля, напр., *topić robaka, pijany jak bel, mieć w głowie porozrzucane puzzle**; голодування та стан голоду, напр., *zaciśkać pasa, żołądek przysycha do kregostupa*; сон і смерть, напр., *wchodzić w fazę snu REM**, *puścić soki, pójść do piachu*.

У значеннях ФО, що описують духовне життя молоді, виразно простежується перевага негативних емоцій над позитивними. Тут виділено підгрупи:

1. Емоційний стан, почуття та відчуття: мрійливість, марні ілюзії та сподівання, напр., *biuć w obłokach jak Gagarin**; *plawić się w złudzeniach*, байдужість, напр., *mieć wszystko w nosie*; страх, напр., *mieć duszę w majtkach**; злість та роздратованість, напр., *zjeżyć się jak sznaucaer**, *wściekły niczym ranny Bruce Lee**.

2. Розумові здібності, напр., *głupi jak materac, głupi przez u zwykłe**.

3. Характер: воля до життя: її наявність чи відсутність, напр., *szarpać się z losem**, *pluć niczym kłoda**; особливості поведінки, напр., *stroić fochy, maczać w czymś palce*.

Велика активність І.Сови в послуговуванні традиційними фразеологічними засобами та створенні нових образних словосполучень підтверджує важливу роль фразеологізмів для передачі необхідного значення чи його відтінків з метою опису зовнішніх та внутрішніх сторін життя людини. Проаналізована фразеологія дає підстави припускати, що герой повістей І.Сови, представник молодого покоління – добра і сильна, весела й дотепна людина, що проходить нелегку “школу життя” в постійній боротьбі з байдужістю та несправедливістю сучасного світу, але залишається собою, не втрачає своїх найкращих рис.

Леся КОРОЛЬ (Львів)

*Особливості вербальних категорій у польському мовленні
учнів львівських шкіл з польською мовою викладання*

Аналіз самостійних та контрольних робіт студентів кафедри польської філології (випускників школи № 10), показує, що найтипівіші відхилення є в тих вербальних категоріях які, незважаючи на близькість споріднених польської та української (або російської) мов, насправді принципово відрізняються. Один із найпоширеніших проявів впливу української мови на польську стосується категорії **особи** – це вживання дієслів без відповідних особових закінчень у минулому часі. В українській мові на особу дієслова вказує особовий займенник, а в польській мові вживання особових займенників обмежене (категорію особи виражають особові закінчення дієслів, а надуживання особових займенників при цьому вважається помилковим). Під впливом української мови поляки Львова інколи вживають дієслова без особових закінчень, позначаючи особу займеником (наприклад, *Czy ty już kiedyś była w Grecji?; Ja nie wiedział, że tu jesteś. My jeszcze nigdy nie jedli pierogów*). Проблеми виникають із утворенням дієслівних форм доконаного чи недоконаного **виду**. Можливе також утворення дієслів доконаного виду за допомогою невідповідних префіксів, характерних для української мови (наприклад, *obpłynąć* замість *opłynąć*; *wyprasować* замість *uprasować*). Це ж стосується дієслівних форм у минулому часі множини. У польській мові розрізняють дієслова чоловічо-особового (*męskoosobowy*) та не чоловічо-особового (*nie męskoosobowy*) родів, тоді як в українській мові такого розрізнення немає: усі дієслова в множині мають однакову родову форму. Внаслідок цього відбувається інтерферентне спрощення системи категорії **роду**: зазвичай дієслова в минулому часі множини за аналогією вживаються у не чоловічо-особовому роді. Рідше спостерігається вживання дієслів у чоловічо-особовому роді замість не чоловічо-особового, (наприклад, *Wszyscy aktorzy grali wczoraj znakomicie; Moi bracia uczestniczyli w tym konkursie fotograficznym; Co te koty robili przez cały tydzień?*). Усе це враховано при укладанні вправ питальника для виявлення особливостей вербальної словозміни у польському мовленні учнів. Крім вправ у формі речень на кожен з проблемних категорій, подано також невеликий текст для перекладу з української мови польською зі значною концентрацією “складних” дієслівних форм, який мав би ще раз комплексно виявити типові особливості вербальної словозміни в мовленні носіїв польської мови, які мешкають у Львові. Усвідомлюючи, що такий питальник не може бути достатнім для з’ясування усіх впливів української чи російської мов на польську в мовленні поляків Львова, вважаємо все ж, що він є доцільним, оскільки допоможе підтвердити найтипівіші особливості функціонування дієслівних форм у польській мові в іншомовному оточенні, а також дослідити, наскільки труднощі у вербальній словозміні поляків Львова збігаються з труднощами в польській вербальній словозміні українців, що вивчають польську мову як іноземну.

Ольга АЛБУЛ (Львів)

Тенденція до інтернаціоналізації у сучасній болгарській літературній мові

Динаміка сучасних європейських мов значною мірою визначається тенденцією до інтернаціоналізації. Ця тенденція не є новою, але протягом останніх десятиліть процеси, пов’язані з її дією, значно пришвидшились. Болгарська мова у своїй історії неодноразово зазнавала інтернаціоналізаційних впливів. Це відбувалося на основі різних мов (грецької, турецької, західноєвропейських, російської) та у різних масштабах. З другої половини минулого століття інтернаціоналізація болгарської мови (як і інших європейських мов) пов’язується з впливом англійської (американської англійської) мови. На сучасному етапі розвитку слов’янських літературних мов тенденція до інтернаціоналізації реалізується на усіх мовних рівнях. Результати процесів, пов’язаних з її дією, проявляються не лише у лексиці чи синтаксисі – вони доволі чітко проступають і на фонетико-фонологічному рівні окремих слов’янських мов.

На фонетико-фонологічному рівні сучасної болгарської мови процеси, зумовлені дією тенденції до інтернаціоналізації, спричинилися до поповнення її фонемного інвентаря; зростання частотності вживання окремих фонем з периферії фонологічної системи; появи у процесі освоєння чужомовних слів сполучень фонем, невластивих питомій лексиці, та зростання частоти їх вживання у зв'язку з актуальністю, частотністю вживання відповідних лексем; проникнення латинської графіки у болгарський друкований текст; появи невластивих для болгарської прозодичної системи інтонаційних контурів слів, словосполучень, речень.

Оксана КОСТЮШКО (Львів)

Тематичні словники у болгарській лексикографії (друга половина XX ст.)

Одним із показників розвитку лексикографії є її жанрова різноманітність. Відсутність певних видів словників свідчить про нерозробленість окремих питань як мовознавства взагалі, так і власне лексикографії. Такий стан характерний для болгарської лексикографії середини XX ст. Теоретична нерозробленість питань тематичної лексикографії відобразилась і на лексикографічній практиці. У болгарській мові тематична лексикографія не представлена жодним виданням, тоді як у західноєвропейській традиції досвід укладання тематичних словників налічував більш ніж століття. Ситуація змінилася з виходом у 1961 р. у Софії “Російсько-болгарського тематичного словника” (“Руско-български тематичен речник”), укладеного К.Бабовим та А.Виргулевым.

У процесі вивчення іноземної мови необхідно підтримувати реальну ситуацію, у якій проходить комунікативний процес, тобто, забезпечити зв'язок цього процесу з дійсністю, з життєвими явищами. Все це найкраще досягається за допомогою методики тематичного групування лексичного матеріалу. Відсутність досвіду та складність тематичної класифікації болгарської мови стали причиною певних недоліків словника. Попри це, праця заслуговує на увагу. Обсяг словника (25 тис. лексичних одиниць) дав можливість охопити велику кількість тем, особливо з галузі техніки, що було необхідним для учнів болгарських професійно-технічних училищ, студентів технічних вузів через брак на той час перекладних російсько-болгарських термінологічних словників. Після виходу “Російсько-болгарського тематичного словника” тематична лексикографія у Болгарії дещо активізувалася, але для її подальшого ефективного розвитку необхідна, передовсім, розробка питань теорії та практики укладання тематичних словників.

Олена ЧМИР (Київ)

Концептуалізація права у старослов'янській та давньоруській мовах: концепт злочин

Формування концептуального поля **злочину** пов'язане з виокремленням права як суспільного інституту з синкретичних міфологічних уявлень, з розвитком правових понять. У старослов'янській та давньоруській мовах назви порушень порядку становлять найчисленнішу групу правової лексики. Суттєве кількісне переважання назв порушень порядку у культурно-історичному плані зумовлене “прецедентністю” давнього права, норми якого намагалися описати кожен факт порушення порядку. Типологічно це відповідає загальній тенденції детальніше відображати в мові негативні явища, що зумовлює значне переважання слів з негативною семантикою серед назв осіб, рис характеру тощо.

При концептуалізації **злочину** актуалізуються кілька комплексів ідей, що відображають архаїчні міфопоетичні уявлення. Базовим тут виступає концепт **порядок**, про що свідчать численні словотвірні та семантичні похідні від найменувань порядку, які у старослов'янській та давньоруській мовах вживаються зі значенням “порушення порядку, злочин”: **бесчиніє**, **нестроєніє**. Інший семантичний комплекс пов'язаний з архаїчними міфологічними уявленнями про протиставлення упорядкованого світу “своїх” небезпечному і ворожому світу, що

перебуває поза межами “свого” простору. Найвиразніше ідея недозволеного виходу за встановлену межу реалізується в лексемах **прѣстоуплєние, прѣстоупити**. Етимологічні дані дають змогу пов’язати семантику старослов’янського та давньоруського **вражда** “ворожнеча, злоба”, др. “убивство” з уявленнями про просторово обмежений упорядкований світ “своїх”.

При концептуалізації уявлень про порушення порядку характерною є виразна антропоцентричність, яка реалізується різними мовними механізмами. Антропоцентрична семантика може лежати в основі мотивації лексем. Наприклад, серед загальних найменувань порушення порядку виокремлюється група мотивованих уявлень про порушення цілісності тіла (**врѣдѣ, пакостѣ, врѣдити, вередити, пакостити**).

Виразно окреслену групу становлять номінації, об’єднані семантикою ганьби, сорому (**срамѣ, срамота, посрамлѣние, посрамити, посрамляти; соромѣ, соромота, соромити, стодѣ, стыдотѣ, стыдениє, обида**). В основі мовної концептуалізації уявлень про ганьбу лежить страх відторгнення від колективу. У семантиці сорому поєднується суб’єктивне переживання і публічна оцінка. Мовний матеріал дає підстави стверджувати, що у середньовічній мовній свідомості більше значення надається другій складовій – семантиці негативної зовнішньої оцінки.

Ольга СОРОКА (Львів)

Фонетичне освоєння англіцизмів у болгарській мові

Лексичний склад кожної живої мови – це відкрита система, яка постійно розвивається. Запозичення іншомовної лексики є одним із найважливіших шляхів розвитку мови. Протягом останніх десятиліть у болгарську та українську мову проникають насамперед лексеми англійського походження. Набуваючи статусу запозичення, вони оформляються відповідно до її законів. Перші зміни, пов’язані з освоєнням починаються на фонетико-графічному рівні. У болгарській мові звукова форма англіцизму зазнає значних змін. Фонетико-графічне пристосування іншомовного слова (у нашому випадку англіцизму) полягає у його освоєнні за правилами транслітерації або транскрипції (англ. **printer** [printə], болг. **принтер**, англ. **monitor**, [mɒnɪtə] болг. **монитор**).

До транслітерації звертаються з кількох причин: перша – це відсутність у фонетичній системі болгарської мови повного відповідника англійського звука. При освоєнні такі звуки передаються графемою мови-реципієнта, що відповідає графемі мови-джерела. У лінгвістичній літературі такий спосіб ще називають графічною субституцією: англ. **rally** [ræli], болг. **рали**.

Транслітерації підлягають кінцеві приголосні, які в англійській мові не вимовляються, наприклад у суфіксі **-er** [-ə], англ. **manager** [ˈmænɪdʒə], **меніджър**. Таке оформлення англіцизму спрямоване на полегшення його подальшого освоєння на граматичному рівні (рід, членування).

Способом транскрипції, в основі якого лежить прагнення дотримуватися вимови англійського джерела, передаються деякі одиниці, наприклад, англ. **know-how** [ˈnoʊhaʊ], болг. **ноухау**, англ. **action**, [ækʃən] болг. **екшън**, англ. **second-hand** [ˈsekəndˈhænd], болг. **секънд-хенд**, англ. **change** [tʃeɪndʒ], болг. **чейндж**.

Випадків чистої (повної) транслітерації і транскрипції англіцизмів у досліджуваній мові не так уже й багато. За нашими спостереженнями, найчастіше англіцизми освоюються комбіновано, тобто, два способи (транслітерація та транскрипція) застосовуються одночасно в межах одного слова. Наприклад, англ. **provider** вимовляється [prəvaɪdə]. Якщо ми порівняємо графічну і фонетичну форми англіцизму з його болгарським відповідником – **провайдер**, то можемо зробити висновок, що частину **pro-** [prə-] – транслітеровано, частину **-vid-** [-vaɪd-] – транскрибовано, а **-(e)r**, [-ə] – транслітеровано.

При освоєнні англіцизмів утвердилася практика транслітерації певних компонентів. Наприклад, постійно транслітеруються такі компоненти:

а) кінцевий приголосний у суфіксі **-(e)r**, [-ə], англ. **manager** [ˈmænɪdʒə], **меніджър**;

б) суфікс **-ing**, [-ɪŋ], англ. **training** [ˈtreɪnɪŋ], болг. **трєнінг**;

в) композити з компонентами:

super- [ˈsjʊə-], англ. **supervisor** [ˈsjʊəˌvaɪzə], болг. **супєрвайзер**;

trak [træk], англ. **sound trak** [ˈsaʊndˌtræk], болг. **саундтрак**;

-bus [-bʌs], англ. **airbus**, [ˈeəbʌs], болг. **єърбус**.

Отже, англіцизми, які проникають у болгарську мову, як правило, освоюються у ній комбіновано, тобто, два способи одночасно застосовуються в одному слові.

Упорядкував Михайло КРІЛЬ